

หลักการแสดงบทบาทฤๅษีในโขน

นายจรูญ พูลลาภ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PERFORMANCE PRINCIPLES OF HERMITS IN KHON

Mr. Charan Poollap

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

500792

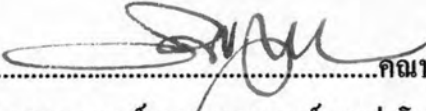
หัวข้อวิทยานิพนธ์ หลักการแสดงบทบาทฤๅมิโนโจน

โดย นายจรัญ พูลลาภ

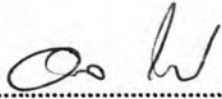
สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย

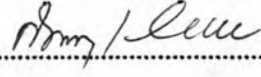
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวภา เวชสุรรักษ์

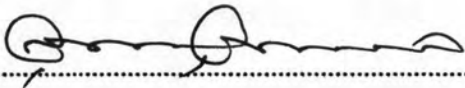
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้แนบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

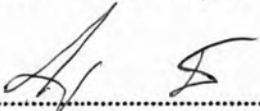

.....คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร. อนุกุล โจรนสุขสมบุรณ์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวภา เวชสุรรักษ์)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง)

จรัญ พูลลาภ : หลักการแสดงบทบาทฤๅมิในโขน

(PERFORMANCE PRINCIPLES OF HERMITS IN KHON) อ.ที่ปรึกษา :

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวภา เวชสุรรักษ์ , 522 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการแสดงบทบาทฤๅมิในโขน เรื่องรามเกียรติ์ ประเภทความเป็นมา รูปแบบ ขั้นตอนและวิธีการแสดงโขนของกรมศิลปากรตั้งแต่ปีพ.ศ. 2488 - 2550 โดยเลือกศึกษาฤๅมิที่มีบทบาทแตกต่างกัน 3 คน คือ ฤๅมิกไลโกฏ ตอน กไลโกฏหลงรส ฤๅมิสุธรรม ตอน ลักสีดาและฤๅมิโคบุตร ตอน ถวายลิง วิจัยใช้การศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสังเกตการแสดงบนเวที ทัศนศึกษา ภาพถ่าย และจากประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะผู้แสดงและครูนาฏศิลป์โขน มากว่า 15 ปี

การศึกษาพบว่า ฤๅมิเป็นนักบวชผู้ทรงศีลในลัทธิพราหมณ์ บทบาทการแสดงฤๅมิในโขนจัดอยู่ในประเภทตัวประกอบ ซึ่งมีหลายคนและมักทำหน้าที่คอยช่วยเหลือให้ตัวเอกหรือตัวสำคัญให้กระทำการได้สำเร็จ การแสดงเป็นฤๅมิในโขนมี 2 ชนิดตามแบบแผนโขนหลวงโบราณ คือ การแสดงเป็นฤๅมิที่สำรวมมีท่ารำและการแสดงเป็นฤๅมิตลก ฤๅมิที่สำรวมมีการรำ 2 รูปแบบ คือรำประกอบเพลงหน้าพาทย์และรำใช้บุท รำด้วยความสง่าและสำรวม เน้นท่ารำส่วนบนของร่างกาย ฤๅมิตลกเน้นความตลกด้วยการเจรจาด้วยน้ำเสียงและท่าทางตามธรรมชาติ มีท่ารำประกอบเล็กน้อย มีการใช้ปฏิภาณสอดแทรก เหตุการณ์สังคมปัจจุบันในกรอบของเรื่อง การแสดงเป็นฤๅมิทั้ง 2 รูปแบบ มีความสำรวมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานานุศักดิ์ของฤๅมิตนนั้น

ฤๅมิในโขนและละครมีหลายคนและยังขาดการศึกษา จึงควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องฤๅมิให้ลุ่มลึก ให้เกิดองค์ความรู้ไปใช้ในทางวิชาการและวิชาชีพอย่างเหมาะสมต่อไป

ภาควิชา	นาฏศิลป์	ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา	นาฏศิลป์ไทย	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา	2550	

4986852535 : MAJOR THAI CLASSICAL DANCE

KEY WORD : PERFORMANCE PRINCIPLES OF HERMITS IN KHON THESIS

CHARAN POOLLAP : PERFORMANCE PRINCIPLES OF HERMITS IN

KHON THESIS ADVISOR: ASSISTANT PROFESSOR SAVAPARR

VECHSURUCK , PH.D, 522 pp.

This thesis aims at studying the performance principles of hermits in Khon playing Ramayana story. It includes type of hermits, their background and their performance styles based upon the Department of Fine Arts' productions from 1945 to 2007. Three hermits are selected as case studies : Kalaikot from Seduction episode, Sutham from Abduction of Sida episode, and Kobut from Introducing Hanuman to Tatsakan episode. Research methodology is based upon related documents, interviewing, observation of performances, and from researcher's experience as performer and Khon teacher for more than 15 years.

The thesis finds that hermits are persons who observe the right virtue in Brahmanism. There are many of them in Khon who generally act as supporting characters to help the heroes to achieve their goals. Hermit roles can be performed in two different styles according to Khon tradition. First is dignify and serene by expressing through dance set pieces and hand gestures. Second is comic and active by performing with natural dialogue, gestures, improvisation of social satire, and some dance gestures. The degree of emotionally outward expression is based upon the hierarchical status of each hermit.

Hermits in Khon and Lakon are many. They should be studied in depth in search for sufficient knowledge for academic and professional purposes.

Department of Dance

Field of study Thai Theatre and Dance

Academic year 2007

Student's signature.....

Advisor's signature.....

e. Poollap

S. Vechsuruck

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จาก ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำแนวทางการจัดทำ พร้อมให้คำอธิบายและตรวจทานแก้ไขงานวิจัย จนกระทั่งได้เนื้อหาครบถ้วนอันมีประโยชน์เป็นรูปเล่มสมบูรณ์ พร้อมกันนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวภา เวชสุรักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำหลักการเขียน และตรวจแก้งานวิทยานิพนธ์ตลอดมา รวมทั้งอาจารย์ไพฑูรย์ เข้มแข็ง กรรมการวิทยานิพนธ์ที่กรุณาแนะนำข้อคิดเห็นในการแก้ไขข้อบกพร่องและให้ความรู้เพิ่มเติม ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ขอขอบพระคุณคณาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิ ครูและนาฏยศิลปินทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ให้กำลังใจและนำเสนอข้อมูลในการศึกษาอ้างอิง ทำให้งานวิจัยมีหลักฐานนำไปสู่จุดมุ่งหมายในความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ อาจารย์ราชนพ โพธิเวส อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม อาจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ อาจารย์ประสาท ทองอร่ามและพี่น้อง เพื่อนๆทุกท่าน

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าขออุทิศความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จงเป็นปัจจัยานุโมทนา และเป็นปีติพลีสนองพระคุณ คุณครูเสรี หวังในธรรม ซึ่งเป็นผู้คอยดูแล ห่วงใยและให้กำลังใจ มีเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้าตลอดมาจนท่านถึงแก่กรรม รวมทั้งขอกราบรำลึกถึง พระคุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ ผู้ล่วงลับไปแล้วที่ได้อบรมสั่งสอนข้าพเจ้ามาจนประสบความสำเร็จ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญแผนภูมิ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ฐ
สารบัญภาพ.....	ฑ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	12
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	12
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	12
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	18
1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	18
2 ความเป็นมาและบทบาทฤๅษีในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์.....	20
2.1 ความสำคัญของฤๅษีในศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดูที่มีบทบาทใน สังคมไทย.....	20
2.1.1 ความหมายของฤๅษี.....	21
2.1.2 ความเป็นมาของฤๅษีในศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู.....	22
2.1.3 การศึกษาของพราหมณ์ก่อนเป็นฤๅษี.....	26
2.1.4 ประเภทของฤๅษีที่มีอยู่ในประเทศอินเดีย.....	27
2.1.5 การแต่งกายของฤๅษีอินเดีย.....	31

บทที่	หน้า
2.2 ฤๅษีในวรรณคดีไทยฉบับต่างๆ.....	32
2.2.1 ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตในลัทธิศาสนาพราหมณ์.....	32
2.2.2 ฤๅษีในวรรณคดีบาลีในลัทธิศาสนาพุทธ.....	42
2.2.3 ฤๅษีในวรรณคดีเรื่องรามายณะ.....	44
2.2.4 ฤๅษีในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์.....	46
สรุป.....	102
3 ความเป็นมาของการแสดงและประวัติครุฤๅษีที่สำคัญใน โขน กรมศิลปากร..	110
3.1 ความเป็นมาของการแสดงบทบาทฤๅษีใน โขนของกรมศิลปากร.....	110
3.1.1 ความเป็นมาของการแสดง โขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน กไล โกฎหลงรส.....	111
3.1.2 ความเป็นมาของการแสดง โขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ลักส์ดา.....	114
3.1.3 ความเป็นมาของการแสดง โขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ถวายลิง.....	119
3.2 นาฏยศิลป์ที่เคยแสดงบทบาทฤๅษีในอดีตและปัจจุบัน ของกรมศิลปากร.....	123
3.2.1 นาฏยศิลป์ที่เคยแสดงบทบาทฤๅษีกไล โกฎ.....	124
3.2.2 นาฏยศิลป์ที่เคยแสดงบทบาทฤๅษีฤๅษีสุธรรม (ฤๅษีทศกัณฐ์แปลง).....	140
3.2.3 นาฏยศิลป์ที่เคยแสดงบทบาทฤๅษีโคบุตร.....	151
สรุป.....	168
4 องค์ประกอบการแสดงฤๅษีใน โขนที่กรมศิลปากรจัดแสดง.....	172
4.1 การคัดเลือกผู้แสดง.....	172
4.1.1 การคัดเลือกผู้แสดงฤๅษีกไล โกฎ.....	172
4.1.2 การคัดเลือกผู้แสดงฤๅษีสุธรรม.....	174

บทที่	หน้า
4.1.3 การคัดเลือกผู้แสดงฤๅมิโคบุตร.....	174
4.2 การฝึกหัด.....	176
4.2.1 การฝึกหัดผู้แสดงฤๅมิโกไลโกฏ.....	176
4.2.2 การฝึกหัดผู้แสดงฤๅมิสุวรรณหรือฤๅมิทศกัณฐ์แปลง.....	177
4.2.3 การฝึกหัดผู้แสดงฤๅมิโคบุตร.....	183
4.3 ขั้นตอนการแสดงโขน ตอน กไลโกฏหลงรส ตอน ลักสีดา	
ตอน ถวายลึง.....	184
4.3.1 ขั้นตอนการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์	
ตอน กไลโกฏหลงรส.....	185
4.3.2 ขั้นตอนการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ลักสีดา.....	205
4.3.3 ขั้นตอนการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ถวายลึง.....	218
4.4 คนตรี – เพลง.....	228
4.4.1 วงคนตรี.....	228
4.4.2 เพลงประกอบการแสดง.....	231
4.5 การพากย์ – การเจรจา.....	243
4.6 เครื่องแต่งกาย - การแต่งหน้า.....	253
4.7 เนื้อเรื่องย่อการแสดงโขน ตอน กไลโกฏหลงรส ตอน ลักสีดา	
ตอน ถวายลึง ที่กรมศิลปากรจัดแสดง.....	260
4.8 บทที่ใช้ประกอบการแสดง.....	262
4.9 เวที – การจัดฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก.....	284
4.10 โอกาสที่แสดงนาฏยศิลป์โขน.....	292
สรุป.....	293
5 กระบวนทำรำของฤๅมิในโขน.....	297
5.1 การรำใช้บทหรือการรำตีบท.....	297
5.1.1 การเคลื่อนไหวร่างกายในการปฏิบัติทำรำของฤๅมิในโขน.....	300

บทที่	หน้า
5.1.2	301
5.1.3	307
5.2	
ประกอบบทบาทฤณี กไลโกฏ ใน โชน ตอน กไลโกฏหลงรส	
บทบาทฤณีสุธรรม ใน โชน ตอน ลักสีดา.....	313
5.2.1	316
5.2.2	333
5.2.3	372
5.2.4	
บทพากย์ – เจรจา.....	382
5.3	
บทบาทฤณีโคบุตร ใน โชน ตอน ถวายลิง.....	385
สรุป.....	440
6	
บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	444
รายการอ้างอิง.....	460
ภาคผนวก.....	463
ภาคผนวก ก	464
ภาคผนวก ข.....	496
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	500

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	แผนภูมิเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดฤๅษีบน โลกมนุษย์.....	25
2	แผนภูมิการแบ่งลำดับชั้นฤๅษีในลัทธิพราหมณ์.....	39
3	แผนภูมิการแบ่งกลุ่มฤๅษีในลัทธิพราหมณ์.....	40

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	สรุปบทบาทที่สำคัญของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์..... 90
2	แสดงการแบ่งเพศฤๅษีทั้ง 40 คน ในเรื่องรามเกียรติ์..... 97
3	แสดงการพำนักรวมกันของฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์..... 99
4	ลำดับการแสดง โขนเรื่องรามเกียรติ์ตอนกไลโกฎหลงรส..... 113
5	ลำดับการแสดง โขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ลักสีดา..... 118
6	ลำดับการแสดง โขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ถวายลิง..... 120
7	การแสดงอารมณ์ของฤๅษีระดับต่าง ๆ..... 305
8	กระบวนการทำรำเสมอธรรมชาติต่อจากรูปภาพ 328
9	การใช้ท่าที่เป็นนาฏยศัพท์และเบ็ดเตล็ด..... 330
10	การใช้ท่ารำที่เป็นนาฏยศัพท์และเบ็ดเตล็ด รูปแบบที่ 1 365
11	การใช้ท่ารำที่เป็นนาฏยศัพท์และเบ็ดเตล็ด รูปแบบที่ 2 366
12	การใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายฤๅษีกไลโกฎ 380
13	แสดงท่ารำประกอบบทบาทย์เจราจาของฤๅษีสวรรรม..... 384
14	แสดงกระบวนการเงื้อไม้เท้าของฤๅษีโคบุตร..... 427
15	แสดงกระบวนการหลอกล้อทศกัณฐ์ของหนุมาน..... 428
16	แสดงกระบวนการทศกัณฐ์จะทำร้ายหนุมานเมื่อถูกแก้ง..... 429
17	แสดงกระบวนการทศกัณฐ์เล่าเรื่องระบายนาม โจรหนุมาน..... 439

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
1	ขบวนเสด็จท้าวโรมพัต.....	187
2	โหรพราหมณ์รื้อรับเสด็จยังมณฑลพิธิ.....	187
3	ท้าวโรมพัตและผู้ติดตามเข้าสู่มณฑลพิธิ.....	188
4	นายพรานวันจรกเดินทางจากป่าเข้าเมืองพัทวิสัย	190
5	พรานวันจรกเข้าเฝ้าท้าวโรมพัตที่มณฑลพิธิ.....	191
6	ท้าวโรมพัตสั่งให้นางอรุณวดีไปทำลายพิธิฤๅษีกลไกโกฏ.....	193
7	เสนาผู้ใหญ่ปฏิบัติทำรำเพลงหน้าพาทย์เสมอธรรมดา.....	194
8	นายพรานวันจรคนำนางอรุณวดีมาถึงป่าที่ฤๅษีกลไกโกฏบำเพ็ญตบะ...	197
9	นางอรุณวดีเข้าเฝ้าฤๅษีกลไกโกฏ.....	199
10	นางอรุณวดีทำมารยาช่วยขวนฤๅษีกลไกโกฏ.....	202
11	นางสีดามองเห็นกวางทอง.....	207
12	พระรามตามกวาง.....	209
13	พระลักษมณ์ตามพระรามทศกัณฐ์แอบข่มขู.....	210
14	ทศกัณฐ์แปลงร่างเป็นฤๅษีสุธรรม.....	211
15	นางสีดาเชิญฤๅษีสุธรรม.....	212
16	ทศกัณฐ์ลักนางสีดา (ช่วงที่ 1)	213
17	ทศกัณฐ์ลักนางสีดา (ช่วงที่ 2 ต่อเนื่องจากช่วงที่ 1)	214
18	สัญลักษณ์รูปแบบทิศทางการเคลื่อนที่.....	332
19	สัญลักษณ์ทิศทางการเคลื่อนที่กระบวนทำรำเพลงหน้าพาทย์เสมอเดร. 369	
20	กระบวนทำรำเพลงหน้าพาทย์เสมอเดร รูปแบบที่ 2	370

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ฤๅษีปริพาชก (นักบวชผู้เร่ร่อน).....	29
2	ฤๅษีนั่งบำเพ็ญตบะ.....	29
3	ฤๅษีบาดาล.....	30
4	ฤๅษีคกงะพิน.....	30
5	ฤๅษีนักบวชรวมตัวกันที่ปราสาทริมแม่น้ำคงคาในเทศกาลกุ่มภเมลา.....	31
6	พระกัศยปเทพฤๅษี.....	37
7	การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน สร้างกรุงศรีอยุธยาสี่ (ฤๅษีประทาน นามกรุงศรีอยุธยา).....	50
8	สี่ฤๅษีชุนนางมณฑโศ.....	51
9	ฤๅษีโคดมชุนนางกาลอัจนา.....	52
10	นางสวาหะเดินตัดพ้อฤๅษีโคดม.....	53
11	ฤๅษีโคดมสาปนางกาลอัจนา.....	54
12	ฤๅษีอังคตนำองคตใส่ในท้องแพะ.....	55
13	ฤๅษีกไลโกฤๅษีเชษฐพระนารายณ์อวตาร.....	57
14	พิธีกวนข้าวทิพย์	58
15	พระราม นางสีดา พระลักษมณ์ลาฤๅษีภารทวาช.....	59
16	ท้าวทศรถปรึกษาฤๅษีวศิษฐ์ สวามิตร.....	60
17	ฤๅษีวศิษฐ์นำพระรามพระลักษมณ์ไปปราบกาคนาสูร.....	61
18	ฤๅษีวศิษฐ์ สวามित्रนำพระรามพระลักษมณ์มาถึงเมืองมิลิลา.....	62
19	ทศกัณฐ์ปรึกษาพระฤๅษีโคบุตรถอดดวงใจ.....	65
20	ฤๅษีโคบุตรแก้มนตร์สะกดหนุมาน.....	66
21	ฤๅษีโคบุตรป้องกันหนุมานจากทศกัณฐ์.....	67
22	หนุมานลองฤทธิ์พระนารทฤๅษี.....	68
23	หนุมานขอให้ฤๅษีนารทช่วยดับไฟที่หาง.....	69
24	ไพณาสूरียวงส์เรียนมนตร์กับพระฤๅษีกาล.....	70

ภาพที่	หน้า
25	ฤทธิประเมศร์อาบนํ้ามนตร์ให้ท้าวจักรวรรดิ..... 71
26	พญาวานรปริกษาฤทธิชลิก..... 72
27	ฤทธิพิศไพทำปริศนาบอกกลอุบายให้หนุมาน..... 73
28	ฤทธิสุขวัฒน์ถวายนํ้าใ้พระอิศวร..... 75
29	ฤทธิสุธามันต์ร่วมพิธีอภิเษกพระรามกับนางสีดา..... 76
30	ฤทธิสระแก้วเชิญพระรามอยู่อาศรม..... 77
31	กษัตริย์พบฤทธิสุทัศน์ และ นางศุภไชคาบสสินี..... 78
32	พระราม นางสีดา พระลักษมณ์พบฤทธิอรคต..... 79
33	พระวิฆเนศวรฤทธิช่วยเหลือนางสีดาและพระมงกุฎ..... 81
34	ท้าวไทยเกษขอความช่วยเหลือฤทธิโควินทร์..... 82
35	ฤทธิสุธรรมเข้าไปพบนางสีดาที่อาศรม..... 83
36	ฤทธิกาลสิทธิ์เข้าพบพระราม 84
37	ท้าวชนกฤทธิพบผอบใ้ นางสีดา 85
38	ท้าวชนกฤทธิไ้ชูดหานางสีดา 86
39	พระราม สีดา พระลักษมณ์ ทรงผนวชออกเดินป่า..... 87
40	หนุมานขอพระฤทธิที่มณฑปสิงขรบรรพ..... 89
41	หนุมานแปลงเพศเป็นมนุษย์บวชเป็นฤทธิ..... 89
42	นายทองเริ่ม มงคลนัฏ 124
43	แสดงเป็นนันทกในการแสดงโขนตอนนารายณ์ปราบนันทก..... 127
44	รูปปั้นโลหะหน้าโรงละครแห่งชาติที่นายทองเริ่มเป็นแบบตัวนันทก..... 127
45	นายทองเริ่มแสดงเป็นฤทธิกลไก..... 129
46	ฤทธิกลไกทำพิธีหุงข้าวทิพย์ 129
47	นายรามท โพธิเวส..... 132
48	ต่อทำรำฤทธิสุธรรม (ฤทธิแดง) ใ้กับนายบัญญัติ บรรทัดฐาน..... 135
49 ก	ภาพพิธีต่อทำรำและซ้อมทำรำองค์พระพิราพปีพ.ศ.2527. 136

ภาพที่	หน้า
49 ข	ภาพพิธีต่อทำราและซ่อมทำร่าองค์พระพิราพปีพ.ศ.2527. 136
50 ก	แสดงเป็นพระฤๅษีกลไกโกฏในการแสดงโขนรายการศรีสุขนาฏกรรม..... 139
50 ข	แสดงเป็นพระฤๅษีกลไกโกฏในการแสดงโขนรายการศรีสุขนาฏกรรม..... 139
51	นายขอแสง กักคิเทวา..... 140
52 ก	เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวในการต่อเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ. โรงละครท้าย พระที่ อัมพรสถาน พระราชวังดุสิต..... 143
52 ข	เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวในการต่อเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ. โรงละครท้ายพระที่นั่ง อัมพรสถาน พระราชวังดุสิต..... 143
53	แสดงเป็นพญาเคโซ ในละครเรื่องพระร่วง..... 146
54	แสดงเป็นกุมภภณห์ ในละครเรื่องสุวรรณหงส์ 146
55	แสดงเป็นพรานบุญ ในละครเรื่องมโนราห์..... 147
56	แสดงเป็นพระฤๅษีสุธรรม ในการแสดง โขนตอนลักลิตดา..... 148
57	นายเจริญ เวชเกษม..... 151
58	แสดงเป็นฤๅษีโคบุตร ในการแสดง โขนตอนถวายเป็น..... 154
59	แสดงเป็นฤๅษีโคบุตร ในการแสดง โขนตอนถวายเป็น..... 155
60	แสดงเป็นฤๅษีสวามิตร ในการแสดง โขนชุดรามาวตาร 156
61	แสดงเป็นฤๅษีในการแสดงละครของกรมศิลปากร 156
62	นายเสรี หวังในธรรม..... 158
63	แสดงเป็นฤๅษีโคบุตร ในการแสดง โขน ตอน ถวายเป็น..... 162
64	แสดงเป็นฤๅษีสุมศ ในการแสดงละคร เรื่อง โกมินทร์..... 163
65	แสดงเป็นฤๅษี ในการแสดงลิเก เรื่องจันทโครพ 163
66	แสดงเป็นฤๅษี เกาะแก้วพิสดาร ในละครเรื่องพระอภัยมณี 164
67	แสดงเป็นฤๅษี ในการแสดงละครพื้นบ้านเรื่องศรีสองรัก..... 164
68	แสดงเป็นฤๅษี ในการแสดงละครเรื่องพระอภัยมณี..... 165
69	ทำนังพับเพียบเตรียมพร้อม..... 178
70	ทำตบเข้า 1 178

ภาพที่	หน้า
71	ทำคอบเข่า 2 179
72	ทำเตรียมดองสะเวย 179
73	ทำดองสะเวย 1 180
74	ทำดองสะเวย 2 180
75	ทำเตรียมเต็นเสา 181
76	กระบวนทำเต็นเสา 181
77	โกร่ง..... 229
78	วงปีพาทย์เครื่องห้า..... 229
79	วงปีพาทย์เครื่องคู่ 230
80	วงปีพาทย์เครื่องใหญ่ 230
81	เครื่องแต่งกายคนพากย์ – เจรจาโขนในปัจจุบัน..... 249
82	เครื่องแต่งกายฤๅษีโล โกฎ 254
83	เครื่องแต่งกายฤๅษี..... 255
84	ไม้เท้าฤๅษี..... 256
85	กล่องดวงใจ..... 256
86	เครื่องแต่งกายฤๅษีแดงแบบที่ 2 (ที่กรมศิลปากรใช้ในปัจจุบัน) 257
87	ภาพเครื่องแต่งกายโขนตัวยักษ์..... 258
88	ทำนั่งขัดสมาธิ 307
89	ทำนั่งห้อยขาข้างเดียว 308
90	ทำนั่งห้อยขาสองข้าง..... 309
91	ทำยืนและทำเดิน..... 310
92	ทำยืนและทำเดิน 311
93	ทำไหว้..... 312
94	ทำไว้มือ..... 312

ภาพที่	หน้า
95	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ทำพัก 317
96	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้เดินที่ 1 318
97	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้เดินที่ 2 319
98	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้เดินที่ 3 320
99	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้เดินที่ 4 321
100	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้เดินที่ 5 322
101	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้ลาที่ 1 323
102	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้ลาที่ 2 324
103	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้ลาที่ 3 325
104	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา ไม้ลาที่ 4 326
105	ทำรำเพลงเสมอธรรมดา เพลงร้ว 327
106	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 ยืนตรง 337
107	ทำรำเพลงเสมอเถรแบบที่ 1 ไม้เดินที่ 1 (ไม้เดินที่3-5-7-9 เหมือน ไม้เดินที่1)..... 338
108	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 ไม้เดินที่ 2 (ไม้เดินที่4-6-8 เหมือน ไม้เดินที่ 2) 339
109	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 จังหวะไม้ลาที่ 1 340
110	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 จังหวะไม้ลาที่ 2 341
111	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 จังหวะไม้ลาที่ 3 342
112	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 จังหวะไม้ลาที่ 4 343
113	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 ใช้ตัวเล่นตะ โพน 344
114	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 รำร้าย 345
115	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 1 ป้องหน้า..... 346
116	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 ยืนตรง 347
117	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 1 348

ภาพที่	หน้า
118	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 2..... 349
119	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 3 350
120	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 4 351
121	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 5 352
122	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 6 353
123	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 7 354
124	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 8..... 355
125	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้เดินที่ 9 356
126	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้ลาที่ 1 357
127	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้ลาที่ 2 358
128	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้ลาที่ 3 359
129	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 จังหวะไม้ลาที่ 4 360
130	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 ใช้ตัวเล่นตะโพน 361
131	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 รำรำย 362
132	ทำรำเพลงเสมอเถร แบบที่ 2 ป้อนหน้า..... 363
133	บทร้อง “เมื่อนั้นพระมหากไลโฏ”..... 374
134	บทร้อง “ฤณี” 375
135	บทร้อง “ไม่เคยเห็นรูปทรง” 376
136	บทร้อง “องค์สตรี” 377
137	บทร้อง “มีความสงสัย” 378
138	บทร้อง “ก็พิศดู”..... 379
139	ฤณีโคบุตรนั่งบำเพ็ญฐานหน้าอาศรม 388
140	หนุมาน องคต ร้องให้เข้ามาหาฤณีโคบุตร 389
141	ฤณีโคบุตรบอกให้สองลิงหยุดร้องให้ 390
142	ฤณีถามประวัติความเป็นมาของหนุมาน 391

ภาพที่		หน้า
143	ฤๅษีโคบุตรถามประวัติความเป็นมาขององคต	392
144	ฤๅษีโคบุตรถามถึงเหตุผลที่ส่องสิงเข้ามามาหา	393
145	หनुมานเป่ามนตร์ฤๅษี	394
146	หनुมานชวนองคตออกจากอาศรมฤๅษีโคบุตรตามออกมาเรียก.....	395
147	ฤๅษีโคบุตรรำเพลงเสมอ หनुมานองคตคั่นหากล่องดวงใจ.....	396
148	หनुมานองคตคั่นหากล่องดวงใจที่ตัวฤๅษีโคบุตร.....	397
149	ฤๅษีโคบุตรมอบกล่องดวงใจทศกัณฐ์ให้กับหनुมาน.....	398
150	หनुมานมอบกล่องดวงใจทศกัณฐ์ให้กับองคต	399
151	องคตถือกล่องดวงใจทศกัณฐ์แผลงฤทธิ์เหาะ	400
152	ฤๅษีโคบุตรพาหनुมานเดินทางมาถึงกรุงลงกา (ฤๅษีป้องกัน)	403
153	ฤๅษีโคบุตรพาหनुมานเข้าเฝ้าทศกัณฐ์	404
154	ทศกัณฐ์ดูจากแทนที่ประทับมานิมนตร์ฤๅษี	405
155	ทศกัณฐ์ถวายนมัสการฤๅษีโคบุตรหनुมานหลอกล่อทศกัณฐ์.....	406
156	ทศกัณฐ์ไล่ตีหनुมานและบอกให้ฤๅษีโคบุตรหลีก ฤๅษีปฏิเสธ.....	408
157	ทศกัณฐ์ขอให้ฤๅษีโคบุตรส่งหनुมานมาให้ ฤๅษีโคบุตรปฏิเสธ.....	410
158	ฤๅษีโคบุตรเจรจากับทศกัณฐ์ หनुมานถอนขนหน้าแข้งทศกัณฐ์	412
159	ทศกัณฐ์ตะหนุมานฤๅษีโคบุตรเข้ากัน	413
160	ทศกัณฐ์ให้ฤๅษีโคบุตรหลีกทาง (ทำ“ ยักไปน่า ”).....	414
161	ฤๅษีโคบุตรเงื้อไม้เท้าจะตีทศกัณฐ์ (เงื้อครั้งที่ 1)	416
162	ฤๅษีโคบุตรเจรจากับทศกัณฐ์ หनुมานถอนขนรักแร้ทศกัณฐ์	417
163	ทศกัณฐ์ตบหनुมาน ฤๅษีโคบุตรเข้ากัน	418
164	หनुมานหลอกล่อทศกัณฐ์วิ่งหมนรอบฤๅษีโคบุตร.....	419
165	ฤๅษีโคบุตรเงื้อไม้เท้าจะตีทศกัณฐ์ (เงื้อครั้งที่ 2).....	420
166	ฤๅษีโคบุตรเจรจากับทศกัณฐ์ หनुมานถอนเคราทศกัณฐ์	421

ภาพที่		หน้า
167	ทศกัณฐ์ต่อยหนุมานแต่ฤๅษีโคบุตรเข้ากัน	422
168	หนุมานขึ้นขี่คอฤๅษีโคบุตรหลอกล้อทศกัณฐ์.....	423
169	ฤๅษีโคบุตรเจือไม้จะติทศกัณฐ์ (เจือครั้งที่ 3).....	424
170	ฤๅษีโคบุตรป้องกัน	425
171	ทศกัณฐ์ชี้หน้าหนุมานด้วยความแค้น.....	430
172	ทศกัณฐ์ขอให้ฤๅษีโคบุตรส่งหนุมานมา.....	431
173	ทศกัณฐ์และหนุมานคิงหุฤๅษีโคบุตร	432
174	ฤๅษีขอบิณฑบาตในเหตุการณ์ครั้งที่ 1 ทศกัณฐ์ถวายให้	433
175	ทศกัณฐ์และหนุมาน แห่ตาฤๅษีโคบุตร	434
176	ทศกัณฐ์และหนุมาน คบหน้าอกฤๅษีโคบุตร	435
177	ฤๅษีโคบุตรสอนหนุมาน	436
178	ฤๅษีโคบุตรลาทศกัณฐ์กลับอาศรม.....	437
179	ฤๅษีโคบุตร.....	457
180	ค่านับครุ	465
181	การฝึกหัดทำรำเพลงหน้าพาทย์เสมอธรรมดา.....	473
182	การฝึกหัดกระบวนทำที่เป็นมุขตลก.....	474
183	การฝึกหัดกระบวนทำที่เป็นมุขตลก.....	474
184	การฝึกหัดฤๅษีลาทศกัณฐ์.....	475
185	การแสดงโจนตอนถวายถึง	475